

СЕКЦІЯ 12 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

ПРАВОВА ІНФОРМОВАНІСТЬ І ЇЇ ВПЛИВ НА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЖИТЕЛІВ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

Бровко Н.І., к. ю. н., доцент,
завідувач кафедри історії, теорії держави і права та державного будівництва
Білоцерківський національний аграрний університет

Стаття присвячена питанню правової свідомості жителів сільської місцевості. Виділено особливості правосвідомості жителів сільської місцевості. Досліджено стан правової інформованості жителів сільської місцевості. Установлено, що для сільської місцевості характерним є обмежений доступ до офіційних джерел правової інформації, тому слід підвищувати правову інформованість і правове виховання жителів сільської місцевості. Це призведе до підвищення соціальної та правової активності сільського населення та формування нової свідомості.

Ключові слова: правосвідомість, правова інформованість, підвищення правосвідомості, жителі сільської місцевості, джерела правової інформованості.

Статья посвящена вопросу правового сознания жителей сельской местности. Выделены особенности правосознания жителей сельской местности. Исследовано состояние правовой информированности жителей сельской местности. Установлено, что для сельской местности характерен ограниченный доступ к официальным источникам правовой информации, поэтому следует повышать правовую информированность и правовое воспитание жителей сельской местности. Это приведет к повышению социальной и правовой активности сельского населения и формированию у него нового сознания.

Ключевые слова: правосознание, правовая информированность, повышение правосознания, жители сельской местности, источники правовой информированности

Brovko N.I. LEGAL INFORMATION AND ITS AFFECTING OF THE LEGAL AWARENESS OF RURAL POPULATION

This article about the category of legal awareness of a resident of the Ukrainian village. We researched the legal information of rural population. It has been established that of rural population have limited access to the sources of legal information. The state does not pay attention to the development and improvement of legal awareness of citizens. It is necessary to approve the general concept of formation of legal awareness and legal culture of a resident of the Ukrainian village and to develop measures to achieve this goal at the local level. This will lead to an increase in the social and legal activity of the rural population and the formation of a new consciousness in them.

Key words: legal awareness, legal information, raising consciousness, residents of the village, sources of legal information.

Постановка проблеми. Зміна суспільно-політичного устрою в Україні здійснює суттєвий вплив на правосвідомість українців: відбувається зміна стереотипів, мислення, з'являються нові цінності, по-іншому аналізуються правові явища та дійсність. У зв'язку із цим відбуваються стрімкі зміни в правосвідомості. Стан правової свідомості залежить від того, наскільки достовірну, повну, достатню правову інформацію будуть отримувати суб'єкти, а також від того, чи вистачить у їхній свідомості цінностей, ідей, поглядів для її правильної оцінки. Наразі сільська місцевість перебуває в критичному стані й потребує реформ, адже процеси, які відбуваються в державі, призводять до занепаду українського села. Урядом розпочато низку реформ, спрямованих на покращення ситуації в сільській місцевості, але, на нашу думку, ця проблема потребує глибшого філософсько-правового осмислення, адже неможливо змінити країну без зміни свідомості її населення.

Ступінь розробленості проблеми. Осмислення ключових питань правосвідомості можна знайти ще в працях давньогрецьких філософів (Гомера, Гесіода, Платона, Аристотеля). Продовжували розглядати цю проблему представники західноєвропейської філософії Нового часу – Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ф. Бекон, Р. Декарт, Д. Юм, Г. Лейбніц, Вольтер, Д. Дідро. Важливі методологічні підходи до філософсько-правової проблеми формування й розвитку правосвідомості були сформульовані І. Кантом, Г. Гегелем, І. Фіхте. Проблема правової свідомості розглядалася багатьма науковцями з позицій різних дисциплін. Починали досліджувати категорію правосвідомості такі науковці, як М. Алексеев, М. Бердяєв, І. Льїн, Б. Кістяківський, П. Новгородцев, Л. Петражицький, В. Соловйов, П. Сорокін. У радянський час категорія правосвідомості досліджувалась у працях С. Алексеева, К. Бельського, Г. Єфремова, Н. Козюбри, В. Кудрявцева, О. Лука-

шевої, М. Матузова, В. Сапуна, І. Фарбера, В. Щегорцова. Зверталися до цієї проблематики й українські науковці (В. Головченко, С. Бобровник, Г. Балюк, В. Копейчиков, В. Котюк, Є. Назаренко, В. Оксамитний, М. Орзіх, В. Селіванов, В. Сіренко, В. Тацій). Проте питання впливу правової інформації на правову свідомість жителів сільської місцевості залишалося недослідженим.

Мета статті – здійснення аналізу правової інформованості жителів сільської місцевості та його впливу на їхню правову свідомість.

Виклад основного матеріалу. Суспільна свідомість завжди викликала інтерес у дослідників, адже вона формувалась у певному середовищі, у певну епоху чи еру. Цікавила науковців як свідомість усього суспільства, так і свідомість окремих індивідів чи соціальних груп. Дослідники зосереджували свою увагу на вивченні ідеології, правового нігілізму, а також на індивідуальних формах свідомості суспільства (релігійна, політична та правова свідомість). Суспільна свідомість завжди викликала інтерес, оскільки змінювалась на кожному етапі розвитку. Постмодернізм вплинув на формування суспільної свідомості, надаючи засобам масової інформації сильний (часто маніпулятивний і оманливий) вплив на громадськість. Процес трансформації в посткомуністичних країнах підкреслив особливості суспільної свідомості цих країн. Ідеї марксизму були витіснені неолібералізмом, але принципи колективізму та конформізму все ще залишаються у свідомості людей. Ця ситуація призводить до протиріч у правовій свідомості людини, їх ставленні до економіки, моралі тощо. Подальші дослідження в цьому напрямку можуть показати, наскільки стан свідомості сучасного суспільства перебуває під впливом демократичних процесів [1, с. 36].

Суспільна свідомість є відображенням суспільного буття, сукупністю колективних уявлень, притаманних особливій епосі, що відображає дух і умови існування конкретного суспільства. Суспільна свідомість часто контрастує з індивідуальною свідомістю як із чимось загальним. У радянській філософії навіть панувала думка про те, що суспільна свідомість «активно» відображає соціальне буття, тобто перетворює його.

В якості особливої форми суспільної свідомості виступає свідомість, пов'язана з осмисленням права, сукупності поглядів про право, ідей, понять, вірувань, поглядів, емоцій, почуттів людини, об'єднань людей або всього суспільства, правильним його застосуванням і роллю в суспільстві. Ідеться про правову свідомість, яку часто ототожнюють з юридичною (правовою) обізнаністю. Але якщо правова обізнаність включає в себе індивідуальну чи корпоративну обізнаність про право, наявність певних правових знань конкретного індивіда чи групи індивідів, то правова свідомість включає в себе й правову ідеологію, і юридичну психологію (почуття, настрої індивіда чи суспільства), і індивідуальні знання про право (правову обізнаність людини), і особисті ціннісні орієнтації, на основі яких людина оцінює правові явища, і суб'єктивність кожно-

го індивіда. Вона знаходить своє закріплення в законодавчих актах, прийнятті рішень під час вирішення конкретних ситуацій (навіть за умови незнання конкретних юридичних норм-вимог), допомагає обрати правильний варіант поведінки суб'єкта юридичних відносин. Говорячи про правосвідомість, слід для початку говорити про наявність у свідомості суб'єкта інформації про право, яка в подальшому має бути оцінена індивідом відповідно до власних знань, а результатом має бути воляова дія суб'єкта (виконувати, використовувати цю норму чи ні).

Правова свідомість є формою суспільної свідомості, яка являє собою систему юридичних висновків, теорій, ідей, концепцій, переконань, оцінок, настроїв, почуттів, ставлення окремих осіб, соціальних груп, усього суспільства до наявних і бажаних правових явищ, до поведінки людей у галузі права; їхнє суб'єктивне сприйняття правових уявлень.

Правосвідомість – це складне утворення, яке існує як правосвідомість особистості, соціальних груп і суспільства. Найглибше вона проявляє себе в повсякденній (буденній) правосвідомості, яка має прояв уявлень і почуттів про право, переконання в їх корисності та необхідності для суспільства й особи [2].

Зміна суспільно-політичного устрою в Україні здійснює суттєвий вплив на правосвідомість українців. Проведення реформ децентралізації, реформ у сфері охорони здоров'я й освіти, в аграрній, податковій і бюджетній сферах призводить до стрімкої зміни українського законодавства, що вимагає від громадян інакше сприймати, усвідомлювати й осмислювати буття. Разом із цим відбувається зміна стереотипів, мислення, з'являються нові цінності, по-іншому аналізуються правові явища та процеси дійсності. У зв'язку із цим відбуваються стрімкі зміни в правосвідомості різних соціально-демографічних і професійних груп. Тому дослідження свідомості українців у сучасний період соціальної трансформації становить інтерес, адже веде до появи нової особистості з іншим, наближеним до європейського типом мислення, особистості, від якої залежить побудова держави європейського зразка.

Українське суспільство досить неоднорідне. В Україні 460 міст, 885 селищ міського типу і 28 385 сільських населених пунктів. Станом на 1 січня 2016 р. в Україні налічувалось 42 760 516 жителів, із них 29 584 952 особи становить міське населення та 13 175 564 – жителі сільської місцевості [3]. Значна кількість населення живе саме в сільській місцевості (30,81% від усього населення країни), а це дає право говорити про те, що така кількість може бути рушійною силою в побудові нового суспільства та держави. Саме тому правосвідомість жителів сільської місцевості викликає інтерес для нашого дослідження.

Село є соціально-просторовою формою існування суспільства, місцем, де населення займається переважно аграрною працею. Сільській місцевості властиві підпорядкованість праці ритмам природи, нерівномірність трудової зайнятості, поєднання праці та побуту, різний демографічний склад територіальних

груп, значний неформальний соціальний контроль і велике значення місцевих авторитетів, простіші форми спілкування, ніж у місті, тісний зв'язок із природним середовищем тощо.

Українське село тісно пов'язане із соціально-економічними, політичними процесами, які або сприяли його розвитку, або завдали нищівних ударів. Можна згадати процеси колективізації у 20-х – на початку 30-х рр. XX ст., голодомор 1932–1933 рр., політику індустріалізації тогочасного керівництва, що призвели до нищівних утрат. Сучасні реформи на селі теж не додають його мешканцям оптимізму. Стан українського села сьогодні викликає чимале занепокоєння. Відомий факт, що протягом кількох останніх десятиліть спостерігається міграція сільського населення в місто. Особливо складна демографічна ситуація в Центральному регіоні України: у Чернігівській, Житомирській, Київській, Вінницькій областях, тому дослідження цього регіону становить для нас значний інтерес.

Сільське населення являє собою особливу групу та має свої соціальні, економічні й культурні особливості. Українське селянство як клас знаходиться на межі зникнення. Україна – це аграрна держава, із великим відсотком родючих земель. Історично так склалося, що землі ці потрібно обробляти. Ніхто так не любить, не плакає та не вміє обробляти землю, як українське селянство. Важко собі уявити, що з часом робити це буде нікому, адже людський фактор не може замінити навіть найбільш досконалу сучасна техніка. Нині значна частина українських земель знаходиться в орендарів-монополістів. Як на це реагують власники земель, отримуючи незначні кошти за свої паї, можна лише здогадуватися. З'ясування рівня правосвідомості мешканців сільської місцевості, змін, які відбуваються в ній, є досить важливим, адже воно дасть змогу передбачити стан правосвідомості і її тенденції, допоможе розробити заходи, спрямовані на відродження українського села.

У дослідженні ми звернули увагу на правову інформованість жителів сільської місцевості, адже для того, щоб володіти певним багажем правових знань, формувати правові погляди, уявлення, почуття, настрої, оцінки правових явищ, необхідно для початку отримати правову інформацію. На якість переданої інформації дуже впливає освітній, культурний рівень, життєвий досвід, професійна діяльність, оточення жителя сільської місцевості. Природно, що різні люди мають різну освітню й правову підготовку, різний рівень правових уявлень, різну професійну підготовку й життєвий досвід. Кожен суб'єктивно підходить до вибору правової норми в конкретній ситуації й використовує лише ту, яка, на його думку, має стосунок до нього. Тому та кількість правової інформації, яка для однієї людини буде вважатися достатньою, для іншої буде недостатньою. Вищим показником правової інформованості є наявність навичок і вмінь користуватися отриманою правовою інформацією, правильно інтерпретувати й усвідомлено доносити її.

Для сільської місцевості характерним є обмежений доступ до офіційних джерел правової інформації, тому більшість відомостей сільські мешканці отримують із «неформальних» джерел. Правосвідомість сільських жителів значною мірою формується під впливом носіїв буденної правосвідомості. Отримавши ту чи іншу інформацію правового змісту, особа інтерпретує її відповідно до власних соціальних установок, позицій, поглядів, переконань і вже в такому інтерпретованому вигляді передає членам родини, родичам, друзям, колегам. Вони також аналізують її, керуючись власним індивідуальним досвідом, обговорюють, насичують іншими фактами і в результаті доводять до відома односельчан. Багатоканальність правової інформації в сукупності зі значним впливом неформальних джерел зумовлює суперечливість процесу формування правової свідомості жителів сільської місцевості, тому що правова інформація, яка надходить кожним із численних каналів, неминує впливає одна на одну. Варто зазначити, що недостатня інформація здійснює такий же негативний вплив на правосвідомість, як і надмірна. Надлишкова правова інформація найчастіше спотворюється на різних рівнях: на рівні сприйняття інформації конкретною особистістю, на рівні руху правової інформації від одного індивіда до іншого та до колективу. Це може проявлятися в неправильному тлумаченні змісту правової норми, неправильному її застосуванні, у спотворенні правових норм у ході спілкування між людьми. Тому інформація, яка на початку мала правове значення, перетворюється на протилежну інформацію й таку, що не повністю відображає дійсність.

Однак не можна говорити про низький рівень правосвідомості абсолютно всіх сільських жителів. Правосвідомість жителів сільської місцевості багатозарова й різноманітна. Проведене дослідження показало, що серед жителів сільської місцевості є люди з високим рівнем правосвідомості. Вони краще за інших адаптувалися до нових соціально-економічних і правових реалій перехідного періоду. До них можна віднести представників сільської інтелігенції (сільських учителів, лікарів, працівників органів місцевого самоврядування тощо) і осіб, які займаються фермерським господарством (сільських фермерів). Вони характеризуються високим рівнем отриманої освіти, культурних цінностей, більшим залученням до сучасних форм суспільної діяльності. У правосвідомості цих людей ідеологічний компонент правової свідомості переважує над психологічним. Особливо яскраво це проявляється в питаннях обговорення політичної сфери життєдіяльності суспільства.

Високий рейтинг інтересу до політики є індикатором розвинутого громадянського суспільства, якого поки що в Україні немає. Питання, що стосуються політичної ситуації в державі, були задані представникам сільської інтелігенції та фермерам сільських місцевостей Центрального регіону України. Більшість респондентів упевнені, що вони можуть впливати на ситуацію в державі, беручи участь у вирішенні питань місцевого значення, підвищуючи рівень правової культури й

свідомості молоді та можуть частково впливати на ситуацію, беручи участь у виборах до органів влади й місцевого самоврядування. Незначна кількість анкетованих указала на неможливість впливати на ситуацію, що складається в державі й суспільстві (можливо, це навіть небажання будь-яким чином впливати на ситуацію). На питання «Як Ви оцінюєте ситуацію в державі за останні два роки» отримано однозначну відповідь: «погіршилася» і «значно погіршилася». Близько 85% опитаних цікавляться станом справ у селі й районі, що свідчить про їхню особисту зацікавленість і небайдужість. Інші 15% виявляють інертність, заявляючи, що стан справ на їхній території їх мало хвилює, оскільки потрібно вирішувати свої проблеми, або ж узагалі не хвилює. Ці моменти викликають деяке занепокоєння, адже сільська інтелігенція повинна насамперед бути соціально й політично активною та бути прикладом для інших жителів.

Що стосується фермерів, то більшість опитаних указали, що Україну вони оцінюють як державу, в якій не дотримуються права та законні інтереси громадян, закони якої надто м'які та гуманні. Більшість респондентів указали, що необхідно дотримуватися законів, але якщо є можливість їх обійти, то вони скористаються цим, що свідчить про недостатньо високий рівень їх правової культури.

Отримані в нашому дослідженні результати вивчення рівня правосвідомості мешканців сільських місцевостей Центрального регіону України дозволили виділити такі загальні тенденції: у правосвідомості більшості жителів сільської місцевості переважає звичайний рівень, який має емпіричний характер і породжується повсякденними умовами життя людей. Він відрізняється тим, що в ньому знаходять своє відображення стійкі й довготривалі норми, звичаї, традиції, уявлення про навколишню дійсність, як успадковані від попередніх форм суспільного життя, так і вироблені в процесі власного життєвого досвіду. У буденній правосвідомості сільських жителів нерідко панують оманливі погляди, протиправні установки, які можуть спотворювати правову поведінку. Будучи консервативною силою, у період докорінних змін суспільних відносин саме буденна правосвідомість може активно протистояти новим потребам суспільної практики, виступати свого роду «гальмом» проведених реформ, і це необхідно враховувати в процесі здійснення кардинальної перебудови суспільства. В умовах радикальних перетворень усіх сфер суспільства, які відбуваються в нашій країні, нова система поглядів, оцінок і уявлень про правові й економічні явища накладається на стару систему установок і стереотипів мислення, не витісняючи при цьому їх повністю, а, як правило, лише змінюючи.

Виділяючи особливості правосвідомості жителів сільської місцевості, можна відзначити високий ступінь стійких стандартів поведінки й мислення, що склалися в період існування соціалістичного ладу, низький рівень правових знань, переважаючого психологічного

компонента правосвідомості над ідеологічним, неоднорідність правосвідомості.

Висновки. Наше дослідження показало, що значна частина жителів сільської місцевості має недостатній рівень правових знань для того, щоб належним чином вирішувати питання, що виникають в процесі їхньої трудової діяльності. Необхідно кардинально перебудувати процес правового навчання сільських жителів з урахуванням сучасних вимог, упроваджувати активні форми й методи навчання основам права. Крім того, місцевим органам влади слід приділити особливу увагу вирішенню проблеми правової інформованості жителів сільської місцевості. Доречно було б створення на селі інформаційно-правових центрів, основною метою яких буде правове інформування громадян, забезпечення потреб в правових знаннях сільських жителів і осіб які займаються фермерством. Крім того, потрібно своєчасно доносити правову інформацію до громадян, оскільки незнання жителями сільської місцевості законів знижує їхню активність у трудовій і громадській діяльності, не дає змоги вчасно приймати ті чи інші рішення у зв'язку з відсутністю необхідної правової інформації.

Про недостатню правову інформованість сільських жителів свідчить також слабе висвітлення питань юридичного характеру в засобах масової інформації. Тому слід більш ефективно використовувати пресу як джерело правової інформації, залучаючи до спільної роботи в якості авторів публікацій професійних юристів, особливо в тій галузі, яка стосується консультацій із правових питань. При цьому виклад правової інформації, що надходить через ЗМІ, слід здійснювати на мові, доступній для громадян, і в такому обсязі, який дозволяв би їм орієнтуватися в будь-яких життєвих ситуаціях.

Тому у зв'язку зі значним збільшенням ролі правових знань, суттєвим ускладненням законодавчої бази реформування аграрного сектора економіки й пов'язаними із цим труднощами в її освоєнні та з метою якнайшвидшої адаптації до нових соціально-економічних умов слід підвищити правову інформованість і правове виховання жителів сільської місцевості. Це призведе в подальшому до підвищення соціальної та правової активності сільського населення, до формування ринкової свідомості й стандартів поведінки в нових умовах господарювання та до відродження українського села.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сушицкая Н. Правосознание граждан Украины: состояние и направления развития. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: юридические науки. 2012. Т. 25 (64). № 1. 2012. С. 46–52.
2. Фабрика И. Аксиологическая сущность правосознания личности: теоретический аспект: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 Челябинск, 2007, 203 с.
3. Державна служба статистики України. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2016/zb_nas_15.pdf.